

Gürsoy Akça & Yunus İnce. *Klasik Osmanlı çağında tarih, meşruiyet ve rüya.* (Konya: Palet Yayınları, 2015)

Gürsoy Akça & Yunus İnce. *History, legitimacy and dream in the classical Ottoman era.* (Konya: Palet Yayınları, 2015)

İnceleyen: Ezgi Açıklın*

İnsan, toplumsal bir varlık olarak tarih boyunca farklı coğrafyalarda ve koşullarda varlığını sürdürebilmek için toplumsal örgütlenmelerde bulunmuş ve çeşitli yaşam biçimleri geliştirmiştir. Bu toplumsal yaşam biçimleri içerisinde insanlar arasında yöneten ve yönetilen ilişkileri oluşmuştur. Bu ilişkiden hareketle iktidar olgusunu, toplumsal yaşayış biçimlerinin getirisi olarak düşünebilmekteyiz. Tarih boyunca iktidar ve yönetilenler arasındaki ilişki toplumlar için önem arz etmekle birlikte birçok araştırmanın da konusu olmuştur. Bu noktada iktidar olgusunun yanı sıra iktidarın meşruiyeti ve devamlılığı da önem kazanmaktadır.

Akça ve İnce *Klasik Osmanlı Çağında Tarih, Meşruiyet ve Rüya* kitabında tarih ve sosyoloji disiplinleri arasında bir orta yol belirleyerek tarih, iktidar ve iktidarın meşruiyetinin kaynaklarını incelemekte, inancın ve ideolojinin egemenliğin güçlü araçları olarak öne çıktığını söylemektedirler. Kitapta, Osmanlı Devleti için diriliş ve kuruluşu ifade eden Anadolu Selçuklu Devleti'nin çözülme ve yıkılma dönemi ele alınmaktadır. Kitabın "Tarih, Tarihçi ve İktidar" başlıklı birinci bölümünde sözün ve yazının tarih açısından önemine yer verilmiş, iktidarın meşruiyetinde tarihin ve tarihçinin bir araç olarak kullanılması tarih ve toplum ilişkisi üzerinden ele alınmıştır. "Tarihin ve tarihçiliğin otorite konumunda bulunanlarla etkileşiminin ve tarihçiliğin onlar tarafında iktidar hedefleri adına araçsallaştırılmasının Osmanlı tarihçiliğinde somut örnekleri bulunmaktadır. Belirtilmelidir ki söz konusu etkileşimde yararlanma tek yönlü değil, karşılıklıdır" (Akça & İnce, 2015, s. 35).

Tarih ve tarihçinin, söz ve yazının toplumlar ve iktidarlar açısından önemi Kuran-ı Kerim'den, Gılgamış Destanından ve birçok Türk düşünürün sözlerinden alıntılarla örneklendirilmiştir. Kitabın "İktidar, Meşruiyet ve Tarih" başlıklı ikinci bölümünde Akça ve İnce, öncelikle iktidarın geniş bir tanımını yapmakta ve iktidar ilişkilerinin insanlar üzerindeki önemine dikkat çekmektedirler. İnsan yaşamının, iktidar ilişkilerinin iç içe geçerek ve karşılıklı oluşan dengeden dolayı şekillenen davranış ve tutumlar, hükmetme, yön verme, tayin etme pratikleri tarafından sarmalandığını söylemektedirler. Bireylerin kendilerine göre 'öteki' olanların durumlarına müdahil olma eğilimi içerisinde olduklarından ve bunun eğilimlerine konu olanların iradelerine rağmen gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Bu noktada Foucault'nun *Özne ve İktidar* kitabında bahsi geçen 'iradeye rağmen'liğe atıfla iktidarın varlık koşulu olarak görüldüğü belirtilmektedir. "İktidar sahipleri, doğası gereği direnç oluşturan iktidar eylemini,

Kitap incelemesi

Book review

Geliş - Submitted: 28/10/2020

Kabul - Accepted: 27/12/2020

Atıf – Reference: Açıklın, E. (2020). Gürsoy Akça & Yunus İnce (2020). *Klasik Osmanlı çağında tarih, meşruiyet ve rüya.* Nosyon: *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, Gürsoy Akça Özel Sayısı, 5, 264-268.

* 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ezgiacikalin@gmail.com

dirence rağmen kabul ettirebiliyorlarsa muktedir olabileceklerdir” (Akça & İnce, 2015, s. 45). İktidar eylemlerinin işleyişi sosyal değişim ve gelişimlerden de etkilenmekte, toplumu değiştiren dinamikler iktidar ilişkilerine de yön vermektedir. Yazarlar bu noktada Foucault’ya atıfla modern toplumsal koşulların iktidarın işleyişini dönüştürdüğünü, iktidarın somut, doğrudan ve aracısız işleyişten gizli, dolaylı ve aracılı bir işleyişe geçtiğini söylemektedirler. İktidarın varlığı, egemenliğine yönelik karşı bir hâkimiyet kurma iddialarının kaynağının bulunmasına ve bertaraf edilmesine bağlıdır. Siyasal iktidarın varlığını sürdürebilmesi sadece zor ve güç kullanmaya bağlı değildir, bunun için halkın rızasının, onayının kazanılması gerekir (Boetie, 2011, s. 93). Yazarlar bu noktada iktidarın ne kadar güç sahibi olursa olsun halkın desteğine sahip olması gerektiği belirterek caydırıcı güçten ziyade rıza dinamiklerinin daha etkili olduğunu söylemektedirler. Bu bölümde iktidarın meşrulaştırılmasında kullanılan maddi ve manevi kaynaklar, özellikle güç ve rıza dinamiklerini oluşturan etmenler ve otorite tiplerinden bahsedilmekte, inancın ve kutsal olanın halkın rızasında oluşturduğu önemden söz edilmektedir. Bu noktada Akça ve İnce, siyaset ve dinin temel toplumsal kurumlardan olduğunu söylemektedirler. Maddi/dünyevi otoriteyi siyaset, manevi otoriteyi dinin temsil etmektedir. İktidarların maddi güç sahipliği ile itaat dengesi üzerine kurulu olduğu anlaşılmakta ve buna bağlı olarak iktidarların sürekliliğinin itaatin toplumda kültürel kodlar şeklinde oluşturulmasına bağlı olduğu değerlendirilmektedir. Yumuşak güç kullanımı iktidarın devamlılığında işlevsel olabilmektedir. Weber’in *Bürokrasi ve Otorite*’sine atıfla, egemenliğin meşruiyeti hakkında oluşturulan inanç, devamlılığı sağlar, denilmektedir. Dolayısıyla kutsallaşma iktidarın meşruiyeti ve devamlılığı açısından ön plana çıkmaktadır. “Dini haklılaştırım, siyasal güç kullanımının her seviyesi için otoriteye muhatap olanların rızalarını kazanmada güçlü bir işlevsellikle öne çıkmaktadır. Böyle olduğundandır ki din, evrensel bir meşrulaştırım aracı olarak kabul edilmektedir” (Akça & İnce, 2015, s. 75). Bu noktada, kutsal olanın inananlar tarafından sorgulamadan uzak olmasından sebebiyle oluşan teslimiyet duygusuna ve din adamları ve dini törenler vasıtasıyla siyasal iktidarın meşruiyetine kutsalın bulaştırılmasına dikkat çekilmektedir. Bu durumun daha sonra özellikle Batı’da orta çağ sonlarından itibaren dinin siyasal alanın dışına konumlandırılması yönünde bir eğilime doğru geçtiği söylenmektedir. Bu gelişme dinin, siyasal otoritenin meşrulaştırımından kaynaklanan güçlü konumunu sarmıştır. Siyasal iktidarın meşruiyet kaynaklarının tartışmaya açılması ve sonucunda siyasal iktidar meşruiyetinin din dışında kaynaklarının öne çıkması bakımından önemli bir durumdur. Böyle olmakla birlikte yazarlar, modern toplumlarda ve siyasal sistemlerde dinin mutlak etkisizliğinden söz edilemeyeceğini belirtirler, çünkü medeniyetler ve kültürler din temelinde kimliklenmekte, bireysel ve toplumsal yaşam dini referanslarla biçimlenmektedir. Bu açıdan modernizmin dinin toplumsal ve kamusal yaşamdan çekilmesi söyleminin vicdanlarda ve kültürel kodlarda işlemesi şeklinde anlaşılması gerektiğini, bireyin manevi dünyasının yaşam biçiminden soyutlanması ve bireyi etkilemesinin engellenmesinin kabul edilemeyeceği belirtilmektedir. Dinin doğrudan referans olması dışlanmış olmakla birlikte, dolaylı etkisi engellenebilmiş değildir.

Kitabın “Türk İslam Dünyasında Din, Nesep ve Siyasi Meşruiyet” başlıklı üçüncü bölümünde eski Türklerde hükümlerlik ve din ilişkisi ele alınmakta, Türk tarihinin ilk dönemlerinde hükümlerliğin efsanelerde ifade bulan kutsallaştırım ile meşrulaştırıldığı belirtilmektedir. Bu durum toplumsal kesimlerde bağlılık oluşturucu işlev görmüş, itaat zorunluluk haline dönüşmüştür. “Buradaki zorunluluk, kutsallığın herkese açık olmasından kaynaklanmıştır. Böylece hanların karizmatik otoriteleri halk inançları aracılığıyla pekiştirilmiştir” (Akça & İnce, 2015, s. 89). Eski Türklerde iktidarın kutsallığı soy bağının kutsallığına olan inanca dayandırılmaktadır. Böylesi bir inanç, sıradan bir soydan gelen halk için hükümdara ve soyuna itaat dışında başka bir seçenek sunmamaktadır. Bu bölümde Orhun Abidelerindeki yazıtlardan örnekler verilerek Türk hükümlerlik anlayışının karizmatik bir mahiyete sahip olduğu, karizmatik hakimiyetlerde bulunan dini niteliklerin Türk siyasetinde de

gözlemlendiği fakat Türk tarihinde peygamber veya evliya tarafından yönetilen topluluklar olmadığı ve hükümdara tanrısallık atfedilmediği belirtilmektedir. Kut anlayışı, hükümrana sınırsız bir güç kullanımı tanımamıştır. Toplumsal dağınıklığı önleme, düzeni sağlama, nüfusu ve refahı arttırma Kut'un yani siyasal iktidarın meşruiyetinin işaretleri olarak görülmüştür. Türklerin İslamiyet'i benimseyerek Müslüman olmaları, yaşamlarında bir kırılmayı da beraberinde getirerek kendi inanç ve düşüncelerini İslam esasları ile yeniden oluşturma yoluna götürmüş, eski Türk idealleri İslam'ın hakimiyet idealleri ile uyumlaştırılarak anlam ve meşruiyet kazanmıştır.

Nitekim Türkler arasında orta çağda yaygın olan 'Tanrı tarafından bütün dünya hakimiyetine memur bir millet olduklarına dair bir inanış' Türklerin İslamlaşmalarıyla İslam ideolojisi ve i'lay-ı kelimetullah ile birleşmiş, Türklerin milli temayülleri ve gayeleri olan 'cihan hakimiyeti' düşüncesini farklı bir anlam boyutunda ve canlılıkta yeniden üretmiştir. (Akça & İnce, 2015, s. 97)

Kitapta hakimiyet iddialarının nesepte, seçilmişlikte, evliya kerametlerinde, rüyalarda vs. temellendirilmesine birçok devlette olduğu gibi Anadolu beyliklerinde ve Osmanlı'da da karşılaşıldığı ve bu bağlamda tarihin de bir araç olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Bu durum, Osmanlılar ve rakipleri olan Germiyanogulları ve Karamanogulları gibi Anadolu beylikleri ile Kadı Burhaneddin Devleti, Timurlular, Akkoyunlular, Safeviler, Memlükler gibi devletin iktidar mücadelelerinin gerçekleştiği coğrafya ve klasik çağ olarak adlandırılan 1300-1600 yılları arası konu alınarak tarihçiler, şairler, devlet adamları üzerinden örneklerle aktarılmaktadır. Osmanlıların hakimiyet iddialarını temellendiren yazarların eserleriyle rakip beyliklerin ve devletlerin egemenlik iddialarını temellendiren tarihçilerin eserleri üzerinden hakimiyet iddiaları karşılaştırılmaktadır. Siyasal hakimiyet konusu teroik bağlamı "iktidar", "meşruiyet", "asalaet", "karizma" kavramları temelinde incelenmektedir. Hakimiyet iddiaları dini bağlamda "gazilik" ve "kafirlik" karşıtlığı çerçevesinde, hakimiyeti iddialarının meşrulaştırılması ise "cihat" ve "gaza" kavramları ile temellendirilerek ele alınmaktadır. Bu meşrulaştırma biçimi, ötekini kafirlik ve onlarla iş birliği yapma ithamıyla dışlamakta ve egemenlik iddialarını geçersiz kılmaktadır.

Kitabın son bölümü olan "Bir Meşruiyet Aracı Olarak Rüya: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Rüyası" başlıklı dördüncü bölümde, rüyaların egemenlik aracı olarak sıkça başvurulan bir araç olduğundan söz edilmektedir. Bölümde ilk olarak tarihe nelerin konu olabileceği, tarihî olanın ne olup olmadığı konusunda bilgilendirmeler yapılmakta ve Herodot'a atıfla akılcı ve makul olanın logos, safsata olarak görülenlerin ise mit olarak değerlendirildiğinden bahsedilmektedir. Buradan yola çıkarak tarihi olanın mitsel olandan ayrıştığı ifade edilmektedir. Başlangıcından itibaren tarihin ve mitolojinin birbirinden ayrışması yönünde bir eğilim olmasının yanı sıra tarihî yazında mitsel olayların kullanılmasına sıkça rastlanıldığı da vurgulanmaktadır. "Geleceğin inşası adına tarihin araçsallaştırıldığı durumlarda, mitsel olaylar tarihe daha çok konu edilmektedir" (Akça & İnce, 2015, s. 216). Yazarlar bu noktadan yola çıkarak kolektif bilince ve kolektif bilinç dışındaki kalıtsal eğilimler olan arketiplere dikkat çekerek, arketiplerin, insanların benzer olaylar karşısında benzer tavırlar sergilemesini sağlayan ortak unsurlar olduğunu söylemektedirler. Arketiplerin dışı vurulduğu alanlar ise rüya, masal ve mitlerdir. Rüya, masallar ve mitler, geleceğin inşasında araç olarak kullanılmışlardır. Modern dönem öncesi insanlar rüyaların gelecekle ilgili olduğuna ve gelecekte izler taşıdığına inanmaktaydılar. Kitapta bu bağlamda İbn-i Haldun'un *Mukaddime* eserinden alıntıyla rüyaların kehanetle ilişkilendirildiğine yer verilmektedir. Varlığın maddi boyutunun aşkın olanla, bilinmez olanla ilişkilendirilmesi nedeniyle rüyalar ve mitler inanç konusu olmuştur. Rüya yüklenen ilahi anlamla birlikte ispatının mümkün olmaması nedeniyle ilahi mesajların insanlığa ulaştırılmasında aracı olarak görülmüştür. Geleceğin inşa edilmesi ve ideallerin gerçekleştirilmesi konusunda rüyaların ilişkilendirilmesi; büyük siyasi ideallerin, liderlerin rüyalarını süsledikten sonra gerçek olması, gerçek veya efsanevi şahsiyetlerin bir mit veya rüya aracılığıyla tarihi şahsiyetlerinden çıkıp kahramana dönüşmesi, fetihlerin bir rüya ile

başladığına inanılması, İslami kaynaklarda yer alan rüyalar vb. gibi birçok örnekle anlatılmaktadır. Uyku esnasında bilincin kapalı olmasının rüyalara gizem katması, insanların rüyada farklı bir kaynaktan, ilahi bir güçten mesaj aldıklarına inanma eğilimine girmelerinden söz edilmektedir. Bu durum rüyaların meşruiyet sağlayıcı rolünü pekiştirmektedir. Rüyanın ispatının ve sorgulanmasının mümkün olmamasının sağladığı meşruiyet işlevinin yanı sıra ideal kelimesinin yerine de kullanılıyor olması da bir diğer meşruiyet sağlayıcı unsurdur. Kitapta rüyayı yorumlayan kişinin, rüyayı gören kişiden daha bilgili ve yaşça büyük olmasının da meşruiyetin sağlanması açısından gördüğü işlevin önemine bir kez daha dikkat çekilmektedir. Bölümün devamında, tarihçiler tarafından öne çıkarılan rüyalar, dönemin meşruiyet iddiaları, geçmişte rüyaların benzerleri ya da benzer imgeler içeren inançlar bağlamında örnek olarak verilen resimlerle değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak; tarih, insanın egemen olma arzusunun ve mücadelesinin bir parçası olmuş ve bu mücadele adına tarih, araçsallaştırılmıştır. Bu araçsallaştırmada iktidarın varlık ve devamlılığının dinamikleri etkili olmuş, güçten ziyade itaat edilmesini sağlayıcı ve bağlılık oluşturucu düşünce ve inançların varlığı önem kazanmıştır. Bu noktada inanç ve ideoloji, egemenliğin güçlü kaynakları olarak ortaya çıkmaktadır. Meşruiyetlerini elde edebilmek için Tanrı tarafından seçilmiş olmak, soyca asil olmak, rüya, mit, efsane vb. gibi araçlarla ilahi ya da dini bir misyon edinmiş olmak, yaygın olarak kullanılan meşruiyet kaynaklarından. Bu noktada mevcut hâkimiyet söyleminin toplumsal anlamda kabul gören tutum ve davranışlar üzerine inşa olunması, toplumsal değişime bağlı olarak işlevselliğinin azalmasına neden olduğu ve dolayısıyla meşruiyet argümanlarının gelişen topluma bağlı olarak yeniden üretilmesi gerekliliği bir kez daha vurgulanmaktadır. Bu noktada değişmeyen hakimiyeti güç karşısında boyun eğme ile sınırlandırılmaması, gücün bağlılık oluşturucu işlevinin yanında itaatın büyük kısmının ikna ve rızaya dayamasıdır. Kitapta Osmanlıların, devletin kuruluş aşamasından itibaren egemenliğin, rızaya ve ikna bağlamlarının farkında oldukları, nesep açısından seçilmiş olmakla beraber dini misyon ve gaza referansına sık sık başvurulması ve bu meşrulaştırma araçlarında rüyalardan yararlanılması anlatılmaktadır. Aynı zamanda tarihin farklı dönemlerinde benzer rüya motiflerinin tekrar edilmesinin dikkat çekici olduğu söylenmektedir. Bu durum, egemenlik sağlayıcı bir dinamik olarak yüksek işleve sahip olan rüya motiflerinin sonraki dönemlerde de kullanılması şeklinde açıklamaktadır. Kitapta aktarılan örneklerle Osmanlı Devleti'nde karşı egemenlik iddiaları karşısında kendi egemenliğinin meşruiyetini alabilmek adına Ertuğrul Bey'in ya da Osman Bey'in gördüğü iddia edilen rüya birçok tarihçi tarafından ortaya konmuştur. Böylece Osmanlı hanedanının Allah'ın ihsanı olan Kut'un taşıyıcısı olduğu ve dolayısıyla yönetme hakkının kendilerine verildiği vurgulanmaktaydı. Bu şekilde beyliğin kurucuları Allah'ın inayetine nail olmuş karizmatik şahsiyetlere dönüşmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin kurucularının soy ve dini yücelikleri üzerinden devlet kutsanarak devlete bağlılık arttırılmıştır ve bu bağlılık, güç karşısında boyun eğmiş olmaktan çıkarılarak Hakk'a boyun eğmeye dönüşmüştür.

Akça ve İnce *Klasik Osmanlı Çağında Tarih, Meşruiyet ve Rüya* kitabıyla tarih ve sosyoloji alanına büyük katkı sağlamakla birlikte iletişim çalışmalarına da ışık tutmaktadır. Günümüzde iktidarın meşruiyetin varlık ve sürekliliğini sağlamada medyanın rolü yadsınamaz önemdedir. Akça ve İnce'nin belirtmiş olduğu iktidarın meşruiyetini temin etmede kullandığı dinamikler bugün, medya aracılığıyla toplumlara ulaşmaktadır. Bu bağlamda kitap, iletişim çalışmaları alanında değerlendirilebilecek bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır.

Kaynakça

- Akça, G. & İnce, Y. (2015). *Klasik Osmanlı çağında tarih, meşruiyet ve rüya*. Konya: Palet Yayınları.
- Boetie, E. (2011). *Gönüllü kulluk üzerine söylev* (M. A. Ağaoğulları, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.

- Foucault, M. (2000). *Özne ve iktidar* (I. Ergüden & O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve otorite* (B. Akın, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.